

Яцук Володимир Олегович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Запахові сліди використовуються для розкриття та розслідування злочинів з давніх-давен. Передусім людьми були помічені унікальні здібності деяких видів тварин, комах та інших істот розрізняти по запаху своїх представників. Особливо зацікавило людей тонке нюхове чуття собак, їхнє вміння переслідувати по запаховому сліду свою здобич. Цей природний дарунок домашньої тварини з успіхом використовували мисливці. Нюхові здібності собак знайшли своє застосування і в інших областях людського життя.

Встановити точну дату початку використання запахової інформації в боротьбі зі злочинами досить складно. Вчені вказують, що ймовірно така діяльність бере початок десь після 1896 року, коли з ініціативи видатного криміналіста Ганса Гроса вперше була створена служба собак, навчених нести патрульно-постову службу. 1908 року в Петербурзі утворилося «Всероссийское общество поощрения использования собак в полиции и в сторожевой службе» [1, с. 6]. Від того часу відбувся значний розвиток кінологічної служби й особливостей використання запахових слідів під час виявлення, розкриття, розслідування злочинів та затримання злочинців.

Однак, і до сьогодні немає єдиного визначення поняття «запаховий слід». Поряд із поняттям «запаховий слід» використовується поняття «одорологічний слід». Отож, метою наукового повідомлення є аналіз точок зору вчених і практиків щодо визначення поняття та сутності запахових слідів, їх значення у діяльності з розкриття та розслідування злочинів.

Одорологія як наука виникла в 50-х роках ХХ століття в результаті розвитку природних наук. Сам цей термін походить від латинського слова *odor* – «запах, почувати запах» і грецького слова *logos* – «навчання, наука». Отже, у буквальному значенні під одорологією варто розуміти науку, що вивчає закономірності утворення, виділення, поширення і сприйняття запаху.

Об'єктом вивчення криміналістичної одорології є запах. Під ним розуміють властивість речовини, яка випаровується у повітрі, викликати у живих організмів специфічні подразнення нервових закінчень органів нюху.

Запах людини – генетично обумовлені за своїм складом і постійно вироблювані організмом леткі речовини, які виявляються в крові людини та потожирових виділеннях.

Предметом вивчення криміналістичної одорології є закономірності, пов'язані з використанням запахових слідів у боротьбі

зі злочинністю, а саме: 1) процес формування запаху; 2) властивості запаху; 3) психофізіо-логічна природа нюху [2, с. 71].

Основними завданнями криміналістичної одорології є: 1) вивчення структури запахового букета; 2) розроблення нових методів аналізу та синтезу молекул запаху; 3) створення приладів-детекторів, що реагують на монозапахи та метаболіти; 4) дослідження природи нюху (процесів сприйняття та розпізнання запаху); 5) вивчення закономірностей впливу запаху на фізіологію людини та тварини [2, с. 72].

На думку М.В. Салтевського, запах – це природна властивість матеріальних тіл. Цей термін застосовується у двох значеннях. У першому ним позначають об'єктивну властивість фізичних тіл, що полягає в безперервному відділенні в зовнішнє середовище їх речовин – молекул, які утворюють запаховий слід. У другому – це суб'єктивне відчуття (відображення, мислений образ), що виникає у людини або тварини внаслідок взаємодії частинок пахучої речовини з рецепторами нюху [3, с. 46].

У криміналістиці термін «запах» визначають як матеріальний слід. У трасології тверді тіла, що мають стійку зовнішню форму, утворюють клас «сліди-предмети», а рідкі і газоподібні речовини відносяться до класу «сліди-речовини». Внаслідок взаємодії об'єктів, при вчиненні злочину, виникає запах, що відтворює властивості й ознаки матеріальних тіл, виконуючи функцію сліду в його трасологічному значенні. Дані матеріальні газоутворення називають слідами запаху, або запаховими слідами. Вказані запахові сліди є предметом вивчення такої галузі криміналістичної техніки як криміналістична одорологія. Так, криміналістична одорологія – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає природу і механізм утворення запахових слідів, засоби та методи їх збирання і використання під час розслідування кримінальних правопорушень [4, с. 304].

Нині у вітчизняній криміналістиці досліджуються такі основні напрями використання запаху:

- розшук особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння, по її запаховому сліду;
- відшукування предметів злочинного посягання чи предметів-речових доказів, що зберегли індивідуальний запах злочинця чи потерпілого;
- встановлення групової приналежності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що володіють властивостями запаху;
- ідентифікація особи за її запаховими слідами.

Дані завдання вирішуються як шляхом залучення кінолога із службовою собакою, так і використанням інструментальних лабораторних методів.

Таким чином, можна зробити висновок, що одорологія – це порівняно молода й перспективна галузь наукового знання щодо дослідження запахових слідів. Вказані питання охоплюються предметом криміналістики як науки про закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення інформації про кримінальне правопорушення та його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобах і методах досудового розслідування, судового розгляду і попередження кримінальних правопорушень [4, с. 31].

Адже як слушно зазначає О.І. Онисько, з розвитком науково-технічної бази криміналістики, об'єктами її дослідження стали не тільки трасологічні сліди, але і сліди запаху, що відокремилися від взаємодіючих об'єктів, мікрочастки і навіть генетичні відбитки людини. Це допомогло не тільки розширити саме поняття сліду, але й внести зміни у формування методик криміналістичного дослідження речових доказів, важливих елементів теоретичних основ криміналістичної техніки, якими є загальне вчення про криміналістичні сліди [5, с. 28].

Таким чином, слід підкреслити, що сліди запаху – це важливе джерело інформації у діяльності з виявлення, розкриття, розслідування, попередження злочинів та розшуку злочинця за «гарячими слідами». Є необхідність наукової розробки цього напрямку з метою формування теоретичного розуміння запахових слідів у криміналістиці та надання практичним працівникам правоохоронних органів рекомендацій в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Кисин М. В., Петранек Г., Сулимов К. Т. и др. Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений ; под общ. ред. М. В. Кисина. Москва-Берлин, 1983. 120 с.

2. Застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчого огляду: метод. рекомендації / укл. Р. І. Благута, О. В. Захарова, М. Ю. Ковальська та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 104 с.

3. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : лекция. Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1982. 52 с.

4. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

5. Онисько О. І. Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 199 с.